

Eglė E. Murauskaitė*

*Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija***

Branduoliniai reikalai: Lietuvos saugumo kultūra NATO raidos kontekste

Ši studija tiria ir lygina du lygiagrečiai vykstančius procesus: Lietuvos saugumo kultūros plėtrą nuo nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. ir NATO požiūrio į branduolinius ginklus raidą nuo Sovietų Sąjungos žlugimo. Nors istoriškai Lietuva visada ragino NATO aktyvinti gynybą prieš Rusiją, branduolinė NATO atgrasymo priemonių charakteristika praktiškai neatsispindėjo Lietuvos viešajame diskurse. Kadangi šalyje trūksta istorinės tradicijos atvirai ir viešai diskutuoti gynybos ir saugumo klausimais, atotrūkis tarp Lietuvos užsienio ir vidaus politikos diskursų pradėjo mažėti tik 2014 m., įvykus konfliktui Ukrainoje. Lietuvos ir Vakarų naratyvai, susiję su šiuo takoskyros reikšmę turinčiu įvykiu, taip pat labai skiriasi: NATO organizacija priėmė Rusijos-Ukrainos konfliktą kaip branduolinio nusiginklavimo ir neplatinimo eros pabaigą, tuo tarpu Lietuva visą dėmesį skyrė Rusijos sukarintų formuočių vaidmeniui ir nepastebėjo pokyčių NATO laikysenoje branduolinių ginklų atžvilgiu. Kai NATO nupučia dulkes nuo klasikinių branduolinio atgrasymo doktrinų, taikydama jas prie naujos geopolitinės aplinkos, ribotas Rytų Europos valstybių narių, tokių kaip Lietuva, gebėjimas dalyvauti šiuose debatuose mažina patvirtintų koncepcijų praktinį naudingumą ir gali palaiapsniu susilpninti Aljanso vienybę. Lietuvos atvejo studija pateikia įžvalgas, susijusias su saugumo kultūros iššūkiais, paplitusiais tarp NATO Rytų Europos valstybių narių ir partnerių; šių iššūkių pripažinimas ir supratimas gali padėti identifikuoti svarbiausius komponentus, reikalingus įtraukti Rytų Europą, kaip veiksmingą kolektyvinės saugumo aplinkos kūrėją.

Įvadas

Nuo Sovietų Sąjungos žlugimo laikų NATO keletą kartų koregavo savo strateginę laikyseną ir viziją – įskaitant debatus apie Amerikos branduolinių ginklų atitraukimą iš Europos, kovą prieš branduolinių ginklų ir dvejojimo panaudojimo technologijų plitimą ir visiško globalinio nusiginklavimo judėjimą.

* Eglė Murauskaitė – nereziduojanti vyr. mokslo darbuotoja ir simuliacijų dizainerė ICONS projektui prie Merilendo universiteto (JAV). Adresas korespondencijai: 8400 Baltimore Ave, suite 250, College Park, MD 20740, USA, tel.: +370-675-82675; el.p.: egle@umd.edu

** Studija parengta Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos užsakyму. 2017 m. lapkričio 14 d. autorinė sutartis Nr. 8P-9.

Tačiau NATO branduolinio atgrasymo laikysena ir branduolinės ginkluotės neplatinimo debatai praktiškai aplenkė Lietuvą. Šalis, mielai prisimenanti Lietuvos viduramžių laikų kunigaikščių didžiuosius užkariavimus, kol kas stokoja apetito kokybiškam viešam diskursui „kietoj“ saugumo klausimais¹.

Daugiau nei du dešimtmečius viešas diskursas gynybos ir saugumo klausimais Lietuvoje iš esmės neegzistavo, išskyrus grynai technokratinės diskusijas apie gynybos įrangos įsigijimą ar su tuo susijusios korupcijos atvejus, kurie kartkartėmis pasirodydavo žiniose. Po Lietuvos nepriklausomybės nuo Sovietų Sąjungos atkūrimo 1990 m. ir įstojimo į NATO 2004 m. – du iš trijų esminių įvykių, aptariamų straipsnyje – visuomenės susidomėjimas nacionalinio saugumo klausimais krito. Šie du įvykiai buvo traktuojami kaip pasiekimai, vainikavę ilgametes pastangas priešintis Rusijos įtakai ir labiau suartėti su Vakarais, ir padėjo plėtoti pavojingai iliuzijai, kad Lietuvos saugumas jau praktiškai užtikrintas. Turint omenyje saugumo diskurso tradicijos stoką sovietmečiu, nenuostabu, kad saugumo klausimai greitai atsidūrė antrame plane, kai tuo tarpu socioekonominiai klausimai išsiveržė į priekį, tiek visuomenės dėmesio, tiek vyriausybės biudžeto asignavimų atžvilgiu. Tendencija pirmenybę teikti sviestui, o ne ginklams, gali pasirodyti ne tokia jau neįprasta kitų Europos demokratijų kontekste, jeigu ne Lietuvos užsienio politika, nuosekliai ir triukšmingai pabrėžianti didėjančią Rusijos grėsmę, kuria rūpintis, rodos, turėtų visos kitos šalys, tik ne pati Lietuva.

Klausimai, susiję su branduoline ginkluote, juo labiau neatsispindėjo Lietuvos viešajame diskurse. Branduolinei energijai ir su tuo susijusiems pavojams buvo skiriama šiek tiek dėmesio: naujos atominės elektrinės Astrave statybos kaimyninėje Baltarusijoje buvo sistemingai nušviečiamos primenant vaizdinius iš katastrofų Černobylyje (1986 m.) ir Fukušimoje (2011 m.). Tuo tarpu vietinė Ignalinos atominė elektrinė (uždaryta 2009 m.) buvo populiarus projektas, pabrėžiant tiekiamos energijos efektyvumą ir pigumą, o naujosios pan-Baltijos atominės elektrinės statybų projektas netoliese esančiame Visagino mieste buvo aptariamasis vartojant panašiai pozityvius naratyvus. Įdomu, kad šiame kontekste visuomenė faktiškai atmeta branduolinės kontrabandos riziką ir galimą radiologinio terorizmo pavojų. Lietuva išlieka sąrašė valstybių, per kurias teritoriją aktyviai vykdomas nelegalus branduolinių ir radioaktyviųjų medžiagų (ir susijusių technologijų) tranzitas iš buvusios Sovietų Sąjungos (BSS) valstybių narių, įskaitant keletą branduolinės kontrabandos inciden-

¹ Žr., pvz., Šlekys D., *Mąslaus vyčio beieškant: lietuviškos karinės minties raida ir būklė po nepriklausomybės atkūrimo (1990–2014)*, Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2015, p. 20–52.

tų, kuriuose dalyvavo Lietuvos piliečiai arba Lietuvoje esančios branduolinės medžiagos².

Rusijos įvykdyta Krymo aneksija 2014 m. ir besitęsiantis konfliktas Ukrainoje buvo trečioji takoskyra, kilstelėjusi nacionalinio saugumo klausimus į pačią visuomenės ir politinio dėmesio viršūnę. 2015 m. pradžioje Lietuva atnaujino privalomąją karo tarnybą, dėdama dideles pastangas, kad NATO karių buvimas (dėl kurio buvo susitarta Varšuvos viršūnių susitikime 2016 m. viduryje) šalies teritorijoje būtų plėtojamas, o 2016 m. pabaigoje naujai išrinkta vyriausybė įsipareigojo viršyti NATO reikalavimą – gynybai skirti 2 proc. BVP. Šaulių sąjungos ir savanorių pajėgų narių skaičius gerokai išaugo ir įsiziėbė aistringi debatai dėl privalomosios karo tarnybos atnaujinimo ir tinkamo elgesio su šauktiniais³, nauji gynybos įrangos įsigijimai įvardyti kaip prioritetas, nors juos netruko palydėti korupcijos skandalai⁴.

Rusijai dislokavus branduolinius ginklus Kryme ir atvirai jais grasinant⁵, daugelis politikų Vakaruose suvokė krizes Ukrainoje kaip svarbų lūžį, grąžinusį branduolinės ginkluotės panaudojimo perspektyvas į aktyvų konflikto planavimą. Be to, Krymo aneksija pažeidė 1994 m. Budapešto memorandumą, kuriame Ukrainai buvo numatytos saugumo garantijos, jeigu kiltų karinė grėsmė jos teritoriniam vientisumui ir politinei nepriklausomybei, mainais į šalies branduolinius ginklus – šio susitarimo pažeidimas menkina branduolinio nusiginklavimo susitarimo perspektyvas ateityje⁶. Deja, Lietuvoje, nepaisant didelio ir nuolatinio dėmesio konfliktui Ukrainoje, branduolinis šios krizės aspektas viešajame diskurse nenuskambėjo ir vietinių ekspertų buvo ignoruojamas⁷.

² Žr. Murauskaitė, E., „Branduolinė kontrabanda ir grėsmės Lietuvai“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*, 2015–2016, t. 14, p. 153–168.

³ Žr., pvz., Khomami, N. „Return of conscription in Lithuania sparks debate over gender roles“, *The Guardian*, June 4, 2015, <https://www.theguardian.com/world/2015/jun/04/lithuanian-army-conscripts-moving-photography-project>.

⁴ BNS, „Labour Party summons Lithuanian chief of defense to parl [sic] over costly purchases“, *The Baltic Times*, August 30, 2016, http://www.baltictimes.com/labour_party_summons_lithuanian_chief_of_defense_to_parlt_over_costly_purchases/.

⁵ Žr. pvz., „Russian nuclear weapons have arrived in Crimea“, *USA Today*, Dec 16, 2015, <http://uatoday.tv/politics/russian-nuclear-weapons-have-arrived-in-crimea-dzhemilev-says-555248.html>; Sonne, P. „As Tensions With West Rise, Russia Increasingly Rattles Nuclear Saber“, *The Wall Street Journal*, Apr 5, 2015, <http://www.wsj.com/articles/as-tensions-with-west-rise-russia-increasingly-rattles-nuclear-saber-142824962>.

⁶ Braw E., „After Ukraine, Countries That Border Russia Start Thinking About Nuclear Deterrents“, *Newsweek*, Apr 15, 2014, <http://europe.newsweek.com/after-ukraine-countries-border-russia-start-thinking-about-nuclear-deterrents-248133?rm=eu>.

⁷ Murauskaitė E., Pomper, M., „NATO and the Baltics: Regional Views on Deterrence Needs“, Danish Institute for International Studies, Sep 2015, http://www.diis.dk/files/media/documents/publications/nato_and_the_baltics_final_single.pdf.

Lietuva yra geriausias pavyzdys subtilaus retorinio disonanso tarp Rytų Europos NATO narių bei partnerių ir Vakarų. Kalbėdamos iš skirtingų (ar faktiškai neegzistuojančių) saugumo kultūros tradicijų perspektyvos, nagrinėdamos krizę šalys pateikia skirtingus naratyvus – konteksto, potekstės, ir pageidaujamo atsako prasme. Išvalgus šių skirtumų suvokimas galėtų padėti NATO panaudoti skirtingas valstybių narių kompetencijas, sprendžiant tam tikrą iššūkį keliose srityse / dimensijose.

Straipsnis remiasi ir plėtoja anksčiau atliktus tyrimus apie Lietuvos saugumo kultūrą ir saugumo naratyvus, būdingus Baltijos jūros regiono šalims⁸. Studija nušviečia branduolinės ginkluotės klausimus ir branduolinio saugumo debatus, lygindama Lietuvos saugumo diskurso tendencijas su paraleline raida NATO pozicijoje⁹. Tyrimas reflektyviai apžvelgia pagrindinius saugumo lyginamojo diskurso aspektus trijuose perioduose¹⁰: 1990–2004 m., 2004–2014 m. ir 2014–2017 m. Straipsnio tikslas – supažindinti skaitytoją su skirtingų saugumo diskurso kultūrų pagrindais, plačiau nušviečiant Baltijos šalių saugumo realijas¹¹.

1. Lietuva: nuo nepriklausomybės iki narystės NATO (1990–2004)

1.1. Gimstantis saugumo diskursas

Vienijantis taikaus socialinio pasipriešinimo okupacijai naratyvas stimuliavo Lietuvos nepriklausomybės judėjimą (Sąjūdį) nuo 1988 m. su dainuojančios revoliucijos ir Baltijos kelio vaizdais, tvirtai įsirežusiais DNR kode valstybės, atgimusios 1990 m. kovą. Taikiomis priemonėmis atgavusi nepri-

⁸ Pirmus du straipsnius, skirtus Lietuvos saugumo kultūrai, parengė Vaidotas Urbelis (2006) ir Margarita Šešelgytė (2010): Urbelis V., „Lietuvos strateginė kultūra“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2006*, p. 175–192; Šešelgytė M., „Security Culture of Lithuania“, *Lithuanian Foreign Policy Review*, 2010, vol. 24, p. 3–40.

⁹ Nors pateikiami kelių NATO valstybių pavyzdžiai, tačiau lyginama su Aljansu kaip visuma.

¹⁰ Aptardamas strateginės karinės minties formavimąsi, šlekys suskirsto 2004–2014 m. laikotarpį į du trumpesnius laikotarpius: 2003–2009 m., kai Lietuva priėmė NATO koncepcijas, ir 2009–2014 m., kuriuos jis apibūdina kaip karinės strategijos plėtros viršūnę. Tačiau plėtotės pagreitis apsiribojo specialistų grupėmis ir nederėjo su aktyvesniu viešuoju diskursu. Žr. Šlekys D. (1 išnaša).

¹¹ Diskusijos apie NATO branduolinės patirties tendencijas ir transformaciją iš dalies atsispindi šiose publikacijose: Anderson M. P., “NATO Nuclear Deterrence: The Warsaw Summit and Beyond”, *Connections: The Quarterly Journal*, Fall 2016, vol. 15, no. 4, 5–30; Larsen J. A., “NATO Nuclear Policy, the Ukraine Crisis, and the Wales Summit”, in: Apikyan S., Diamond D., eds., *Nuclear Threats and Security Challenges*. Dordrecht: Springer, 2015; von Hlatky S. and Wenger A., eds., *The Future of Extended Deterrence: The United States, NATO, and Beyond*, Georgetown University Press: 2015.

klausomybę Lietuva neskubėjo formuoti ginkluotųjų pajėgų ar karinės doktrinos ir rimtai svarstė galimybę pasiskelbti neutralia valstybe. Pirmoji vyriausybė (1990–1991) netgi neįtraukė Gynybos ministerijos tarp 17 įkurtų ministerijų¹². Prireikė daugiau nei metų, kad būtų pradėtos formuoti nacionalinės gynybos struktūros ir pirmieji kariniai daliniai, bet iki pat devintojo dešimtmečio vidurio šie veiksmai vis dar buvo iš esmės traktuojami kaip simbolinė pirmoji gynybinė linija galimos pakartotinės okupacijos atveju – viešajame diskurse partizaninis karas ir pilietinis nepaklusnumas išliko kaip pagrindiniai teritorinės gynybos komponentai¹³.

Šiuos naratyvus pagimdė dešimtmečius trukusi despotiška okupacija, kur Lietuvos visuomenė naujienas gauti galėjo tik intuityviai analizuodam nenutrūkstamą valstybinės propagandos srautą, o besiburiantys į organizacijas turėjo saugotis plačiai išsikerojusios sovietų žvalgybos. Šiandieninė Rusija vėl naudoja kai kurias iš šių taktinių priemonių kaip pilkosios zonos kariavimo įrankius, taigi Lietuvos visuomenės gebėjimas atsispirti ir priešintis propagandai vėl pasidarė svarbus. Vis dėlto Lietuvos istorinė patirtis sąlygojo beveik visišką viešo diskurso stoką nacionalinės gynybos ir saugumo klausimais ir nuslopino visuomenės domėjimąsi ar pastangas dalyvauti priimant šios srities politinius sprendimus. Politine prasme, nacionalinio saugumo diskurso tradicijos taip pat nebuvo – sovietiniai satelitai, tokie kaip Lietuva, nedalyvavo jokiose viešose konsultacijose priimant TSRS karinius ir gynybinius sprendimus.

1.2. Lietuva ir branduolinės ginkluotės klausimai

Kol saugumo ir gynybos klausimai suvokiami kaip tabu ir paradoksaliai užima žemą vietą vyriausybės prioritetų sąrašė, klausimams, susijusiems su branduoliniais ginklais, skiriama dar mažiau dėmesio. Vakarų doktrinos apie taktines ar strategines branduolinių ginklų funkcijas, atgrasymo vertę ar panaudojimą mūsų lauke tam tikromis aplinkybėmis iki šių dienų Lietuvoje išlieka neįsivaizduojamu dalyku. Žinia, sovietų branduolinių ginklų dislokavimas Lietuvoje daugeliui yra menkai žinomas faktas, nors vidutinio nuotolio branduolinių pajėgų buvimas šalyje nebuvo nereikšmingas: SS-4 raketų bazė Plokščiuose (1962–1978 m.), branduolinių ginklų sandėliavimo vietos netoli

¹² Žr. Žalys J., sudar., *Pirmoji vyriausybė (1990–1991)*, Vilnius: Pradai, 2000.

¹³ Šlekys D. (1 išnaša), p. 100–103, 111–116.

karinio Zoknių aerodromo ir mobiliosios SS-20 raketos netoli Karmėlavos¹⁴. Nors branduolinio ginklo neplatavimo sutartis buvo vienas iš pirmųjų dokumentų, kuriuos pasirašė naujai atkūrusi nepriklausomybę Lietuva 1991 m., atrodo, kad tai buvo simbolinis geros valios gestas Vakarų partneriams, nes šis ketinimas niekada nebuvo pateiktas visuomenei svarstyti.

Nepaisant to, Lietuvos visuomenė buvo susipažinusi su branduolinės energetikos klausimais: branduolinė energija ir jos saugumas buvo nuolat aptariami, o tiesioginės ir regioninės patirtys liudijo apie jų poveikį. Lietuva eksploatavo Ignalinos atominę elektrinę (1983–2004 m.), kas reikalavo tvirtos institucinės bazės ruošiant branduolinės fizikos ir inžinerijos ekspertus¹⁵. Šis inovatyvus projektas buvo gana populiarus, ypač pradžioje, ir miestas, pastatytas aplink elektrinę, pritraukė iš Sovietų Sąjungos geriausius technikos srities protus. Atominės elektrinės uždarymas, Europos Sąjungos pateiktas kaip įstojimo reikalavimas, buvo sutiktas su dideliu visuomenės nepasitenkinimu ir greitai buvo sumanytas jungtinis naujos pan-Baltijos šalių eksploatuojamos atominės elektrinės projektas. Vis dėlto katastrofa Ukrainos Černobylio atominėje elektrinėje 1986 m. ir radiacinio apsinuodijimo baimė paliko gilius randus visuomenės psichikoje: daug lietuvių vyrų buvo išsiųsti likviduoti šio incidento padarinių be tinkamos informacijos apie radiacijos prigimtį ar tinkamos apsauginės įrangos ir dėl to patyrė milžiniškų traumų¹⁶.

Keista, kad skiriant tiek daug dėmesio branduolinės saugos klausimams, pažeidimai jėgainėje nebuvo traktuojami rimtai ir atmetami kaip nereikšmingi. Liūdnei pagarsėjusią vagystę – 270 kg panaudotų atominio kuro kasečių (2 % urano-235) iš Ignalinos atominės elektrinės 1992 m. – Lietuvos politikai yra linkę atmesti kaip perdėm išpūstą, pabrėždami, kad 80 kg šios medžiagos buvo atgauta per vėlesnį dešimtmetį¹⁷. Per 1992–2009 m. įvyko 14 branduolinės kontrabandos incidentų (daugiausia sodrinto urano kontrabanda), susijusių su Lietuvos piliečiais ar šalies teritorija, bet viešajame diskurse galimas branduolinės ginkluotės plitimas vis dar nebuvo laikomas svarbiu¹⁸.

¹⁴ Cesna B., Davulienė L., Aliulis K., „Lithuania’s Nuclear Past: A Historical Survey”, Lithuanian Energy Institute, 2004, 37–46, http://www.vatesi.lt/fileadmin/documents/leidiniai/en/lith_nucl_past.pdf.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Žr., pvz., „Chernobyl Accident Anniversary Recalled”, *Voice of America*, April 17, 2011, <http://www.voanews.com/a/chernobyl-accident-anniversary-recalled-120065989/138222.html>; Povilaitienė I., Auskalnyte A., Grigienė D., Skruibis P., „Living After the Clean-up Works in Chernobyl: Both a Psychological and Cultural Trauma”, in Gailienė, D., ed., *Lithuanian Faces After Transition: Psychological Consequences of Cultural Trauma*, Vilnius: Eugrimas, 2015, p. 144–165.

¹⁷ BNS, „Rasta prieš 11 metų pavogta kuro kasetė“, 2003 kovo 21, <http://www.delfi.lt/news/daily/crime/rasta-pries-11-metu-pavogta-branduolinio-kuro-kasete.d?id=2078037>

¹⁸ Žr. Murauskaitė, E. (2 išnaša).

1.3. Lietuva ir NATO

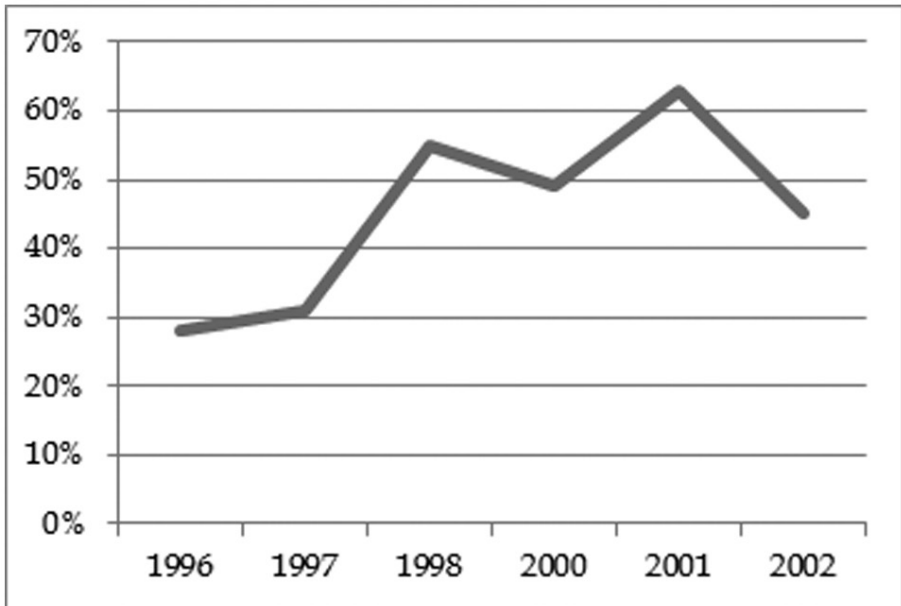
Lietuva įteikė prašymą, norėdama tapti NATO nare, 1994 m., o įstojo į organizaciją 2004 m., bet tuo tarpu vykusį nuodugni NATO branduolinės srities peržiūra ir politikos pertvarka naujų grėsmių akivaizdoje, regis, visiškai neprikaustė visuomenės dėmesio. Lietuvai vienu metu siekiant NATO ir Europos Sąjungos narystės, pastaroji užgožė pirmąją dideliu visuomenės entuziazmu dėl ekonominio vystymosi perspektyvų, kai tuo tarpu susirūpinimas dėl išorės grėsmių sumažėjo. Viešosios nuomonės apklausa, atlikta 1998 m., parodė, kad 95 proc. lietuvių respondentų neįžvelgė išorės grėsmių nacionaliniam saugumui, o 45 proc. tikėjo, kad pagrindinė priežastis, kelianti susirūpinimą, yra vidinis nestabilumas¹⁹. 1997 m. Eurobarometro tyrimas taip pat pabrėžė, kad Lietuvoje – skirtingai nuo kitų kandidačių į NATO – pagrindinis argumentas už narystę NATO buvo „viltis, kad NATO kontroliuos ir reformuos kariuomenę ir karinę pramonę“²⁰. Kitame tyrime, atliktame 2000 m., 51 proc. lietuvių tikėjo, kad narystė NATO užtikrins patobulinimus nacionalinėse ginkluotose pajėgose, o 53 proc. manė, kad narystė padės pritraukti daugiau užsienio investicijų²¹. 2002 m. tik 0,7 proc. respondentų matė Rusiją kaip grėsmę, o 53 proc. manė, kad narystė NATO turės neigiamą poveikį Lietuvos santykiams su Rusija²². Tiesa, stojimas į NATO niekada nebuvo ypatingai populiarus Lietuvoje, o parama narystei pasiekė apogėjų po rugsėjo 11-osios įvykių 2001 m. (žr. 1 pav.).

¹⁹ Opinion and Level of Public Awareness on Security Issues in the Baltic Countries, Lithuanian Ministry of Foreign Affairs and Baltijos Tyrimai/Gallup, 1998.

²⁰ Central and Eastern Eurobarometer Nr. 8, 1997, p. 20, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ceeb/ceeb8/ceeb08.pdf

²¹ „Lietuvos gyventojų nuomonė saugumo klausimais“, Baltijos tyrimai/Gallup, 2000.

²² Janušauskienė D., Novagrockienė J., „Lietuvos gyventojų požiūris į saugumą analizė“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2002*, p. 277–298.

1 pav. Visuomenės parama narystei NATO²³

2001 m. Lietuvos saugumo kultūra buvo taikliai apibūdinta kaip kuriamą nuo viršaus į apačią, pasižyminti didėjančiu atotrūkiu tarp politinio elito ir visuomenės bei stokojanti socializacijos tarptautiniame diskurse saugumo ir grėsmių klausimais²⁴. Tvirtas Lietuvos politikų išpareigojimas narystei NATO skyrėsi nuo dvejojančio visuomenės požiūrio²⁵. Sutelkus nacionalinį dėmesį į kovą su korupcija ir ekonominio vystymosi planavimą, saugumo ir gynybos reikalai buvo vis labiau nustumiami į šalį netgi ekspertų darbotvarkėje. Vienoje išsamiausių kokybinių studijų, lyginant grėsmės suvokimą tarp Lietuvos ekspertų ir plačiosios visuomenės 2002 m., tik vienas ekspertas aiškiai paminėjo karinį saugumą kaip problemą, keliančią susirūpinimą, – dauguma respondentų sutelkė dėmesį į ekonominius veiksnius ar atskirų individų fizinį saugumą²⁶. Galbūt nenuostabu, kad tyrime dalyvavę plačiosios visuomenės nariai žvelgė vien tik į valstybės aparatą tikėdami, kad jis suteiks ilgalaikį sau-

²³ Based on data provided in Central and Eastern Eurobarometer Nr. 8, 1997, p.19, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ceeb/ceeb8/ceeb08.pdf; Zilberman, A. and Webber, S., “Public Attitudes toward NATO Membership in Aspirant Countries”, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), 2002, 63–66, <http://www.dcaf.ch/Chapter-Section/Public-Attitudes-toward-NATO-Membership-in-Aspirant-Countries>.

²⁴ Minotaitė G., “Lithuania and NATO Enlargement”, *Baltic Defence Review*, No. 6, 2001, p. 31–32.

²⁵ Ibid.

²⁶ Janušauskienė D., Novagrockienė J. (22 išnaša).

gumą, kai tuo tarpu apklausti ekspertai suteikė didesnę svorį atskirų asmenų ir bendruomenių vaidmeniui, stiprinant nacionalinį atsparumą²⁷.

1.4. NATO posovietiniu dešimtmečiu: nusiginklavimas ir taikos palaikymas

1990-ieji NATO buvo didelio branduolinių ginklų mažinimo era, kartu vykstant ženkliai strateginės pozicijos pokyčiams. Po Sovietų Sąjungos žlugimo, 1991–1993 m. JAV atitraukė apie 2,400 branduolinių ginklų, paleidžiamų nuo žemės ir gabenamų laivais, iš Europos valstybių partnerių, sumažindamos priešakinės dislokacijos arsenalą maždaug iki 700 kovinių galvučių, gabenamų lėktuvais²⁸. Nors kai kurie Europos politikai tolesnį JAV branduolinių pajėgų buvimą žemyne laikė įsipareigojimo sąjungininkų saugumui ženklui, abiejose Atlanto pusėse didėjo visuomenės spaudimas, sukeltas antibranduolinių judėjimų. JAV ir toliau konsolidavo savo branduolines bazines Europoje, ir ilgainiui visiškai panaikino jas Graikijoje (2001 m.) ir Jungtinėje Karalystėje (2008 m.)²⁹. Pakvietus keletą BSS valstybių įstoti į NATO, Steigiamasis 1997 m. NATO ir Rusijos Aktas įtvirtino vadinamąjį „trijų Ne“ principą, teigiantį, kad NATO neturi „nei ketinimo, nei plano, nei priežasties dislokuoti branduolinius ginklus naujų narių teritorijoje“. NATO vaidmuo besikeičiančioje regioninio saugumo dinamikoje Balkanuose ir Vidurio Rytuose taip pat buvo svarbus debatų veiksnys, kalbant apie Aljanso branduolinių pajėgumų vaidmenį. Konfliktas Kosove užėmė aukštą vietą darbotvarkėje 1998–2004 m., skiriant didelį dėmesį taikos palaikymui ir saugumo institucijų rėmimui vis glaudžiau bendradarbiaujant su Europos Sąjunga.

²⁷ Ibid.

²⁸ Pifer, S., “NATO, Nuclear Weapons and Arms Control”, Brookings Institution, July 2011, Arms Control Paper #7, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/0719_arms_control_pifer.pdf; Nassauer, O., Meier O., Butler N., and Young S., “US nuclear NATO arsenals 1996–97,” Feb 7, 1997, British American Security Information Council (BASIC), <http://www.basicint.org/sites/default/files/PUB010297.pdf>.

²⁹ Pifer S., “NATO, Nuclear Weapons and Arms Control”, Brookings Institution, July 2011, Arms Control Paper #7, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/0719_arms_control_pifer.pdf.

2. Lietuva: pirmasis dešimtmetis NATO (2004–2014 m.)

2.1. Misija atlikta

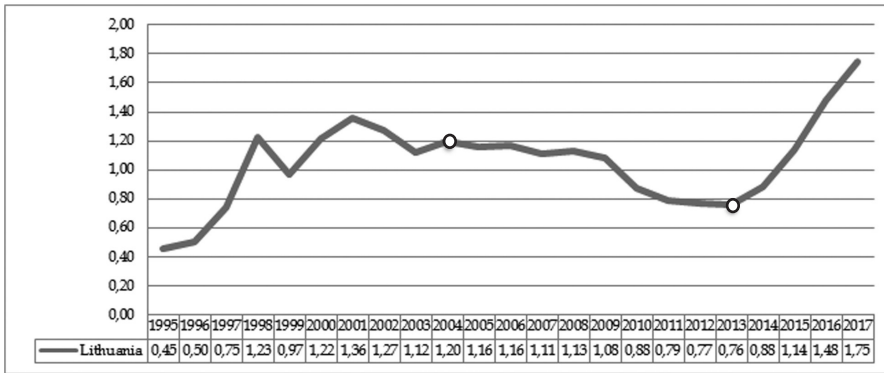
Istojimas į NATO 2004 m. buvo faktiškai suvokiamas kaip atlikta misija, kalbant apie reikmę investuoti į nacionalinį saugumą. Lietuvos išlaidos gynybai pradėjo po to sistemingai mažėti (žr. 2 pav.), o beužgimstantis viešasis diskursas nunyko. Situaciją puikiai apibūdina lentelė su George W. Busho citata jo vizito 2002 m. Lietuvoje metu, atidengta Vilniaus rotušėje. Perfrazuodamas 5-ojo NATO straipsnio išsipareigojimą Bušas teigė, „kas pasirinks Lietuvą savo priešų, taps ir Jungtinių Amerikos Valstijų priešų“³⁰, – tie žodžiai daugeliui Lietuvoje reiškė, kad nacionalinis saugumas buvo veiksmingai perduotas į JAV rankas.

Verta paminėti, kad istoriškai Lietuva buvo linkusi sieti savo saugumą su JAV konkrečiai, o ne NATO apskritai. Neturėdama strateginio karinio mąstymo tradicijos, Lietuva, plėtodama savo ginkluotąsias pajėgas, vėliau perėmė daugumą doktrinos koncepcijų iš JAV³¹. Po 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykių Lietuvos užsienio politikos elitas buvo tarp pirmųjų, remiančių invaziją į Iraką, – paskelbdami šią politiką be didesnių viešų diskusijų (ar pasipriešinimo). Nuo tada, kai JAV gynybos prioritetu tapo kovos su ginkluotais sukilėliais ir kitais nevalstybiniais priešininkais, Lietuva jau 13 m. siunčia Specialiųjų operacijų pajėgų („Aitvaras“) karius paremti misijų Irake ir Afganistane³². Lietuvoje šios misijos traktuojamos kaip atgrasymas išankstinėmis garantijomis (*extended deterrence*) susitarimo „akis už akį“ ašis, siekiant sustiprinti JAV išsipareigojimą Lietuvos saugumui prieš Rusiją. Žinoma, Lietuvos visuomenė niekada netroško, kad branduoliniai ginklai taptų šio atgrasymo išankstinėmis garantijomis dalimi – skirtingai nuo JAV susitarimų su Pietų Korėja ar Japonija, – Lietuva kaip pagrindinę grėsmę matė konvencines karines priemones galimam teritorijos užėmimui.

³⁰ Bumiller E., “Threats and Responses: the Allies; Bush Appeals To New Allies On Iraq Plans,” New York Times, Nov 24, 2002, <http://www.nytimes.com/2002/11/24/world/threats-and-responses-the-allies-bush-appeals-to-new-allies-on-iraq-plans.html>

³¹ Žr. Šlekys D. (1 išnaša)

³² Matonis A., *Gabrieliaus kariai. Lietuvos specialiųjų operacijų pajėgų ir „Aitvaro“ istorija*, Vilnius: Versus Aureus, 2014.

2 pav. Lietuva: gynybos išlaidos procentine BVP išraiška 1995–2017 m.³³

Lietuvos pozicija nuolat tarptautiniuose forumuose kelti saugumo klausimus, susijusius su Rusija, šaliai pelnė aktyvios, nors ir ypač siaurai dėmesį paskirstančios valstybės įvaizdį³⁴. Tačiau nacionalinio saugumo kultūros ir vidaus viešojo diskurso plėtotė šia tema iš esmės sustojo, o atotrūkis tarp ekspertų ar politikų bei plačiosios visuomenės vis didėjo susidomėjimo ir supratimo prasme. Pagal 2010 m. Eurobarometro tyrimą, 75-iems proc. Lietuvos ekspertų Rusija ir toliau kėlė susirūpinimą, tuo tarpu Lietuvos visuomenė ir toliau pirmiausia saugumą siejo su socioekonominė situacija ir tik 2,7 proc. respondentų įvardijo išorės grėsmes kaip svarbias³⁵. Tiesa, „vangus visuomenės dalyvavimas saugumo reikaluose“ tapo ne tik Lietuvos, bet ir kitų BSS respublikų būdingu bruožu³⁶. Be to, mažai parlamento narių aktyviai domėjosi saugumo klausimais, o nedidelė ekspertų bendruomenė apsiribojo diplomatais, keletu valstybės tarnautojų, žurnalistų ir akademikų³⁷. Karininkai taip pat nenoriai įsitraukdavo į viešas diskusijas bijodami, kad bus apkaltinti kišimusi į politikos kūrimą arba valstybės paslapčių atskleidimu³⁸.

³³ Pasaulio banko duomenys: <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?locations=LT>; Krašto apsaugos ministerijos duomenys: https://kam.lt/lt/veikla_576/biudzetas_538.html.

³⁴ Šešelgytė M. (8 išnaša)

³⁵ “Public opinion in the European Union”, *Standard Eurobarometer 72*, vol. 1, Autumn 2009, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb72/eb72_vol1_en.pdf.

³⁶ Šešelgytė M. (8 išnaša)

³⁷ Urbelis V. (8 išnaša); Šešelgytė M. (8 išnaša).

³⁸ Šlekys D., (1 išnaša), p. 83–86.

2.2. Nepastebėti paradigmos pasikeitimai

Net ir tokios situacijos fone vis dėlto stebina faktas, kad lemiami tarptautiniai šio laikotarpio įvykiai nesulaukė pakankamo susidomėjimo ir visuomenės paramos Lietuvoje. Pavyzdžiui, atkreipkime dėmesį į seriją kibernetinių atakų, siejamų su Rusija 2007 m., kurios keletui dienų izoliavo Estiją nuo pasaulio ir, be abejonės, buvo labai svarbus lūžis tarptautinių normų ir teisinių praktikų vystymuisi prieš kibernetinį karą. 2008 m. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*, kuri yra pagrindinis akademinis leidinys saugumo klausimais, visame tome žodį „kibernetinis“ minėjo tik du kartus. Lietuva, žinoma, išreiškė diplomatinę paramą Estijai tarptautiniuose forumuose, tačiau sąlyginai nedidelis šio incidento rezonansas Lietuvos viešajame diskurse buvo stulbinantis (net ir atsižvelgiant į lietuvių polinkį pašiepti Estiją ir su ja varžytis).

2008 m. Gruzijos–Rusijos konfliktas sulaukė daug daugiau dėmesio: BSS valstybės teritorijos aneksija sulaukė didelio rezonanso, lydimo bendro komentaro, kad jeigu ne narystė NATO, Gruzijos likimas galėjo ištikti ir Lietuvą³⁹. Lietuvos diplomatinis korpusas buvo aktyvus propaguotojas glaudesnės kelių BSS respublikų integracijos į Vakarų – įskaitant Gruziją, Moldovą ir Ukrainą – šis konfliktas tapo skausminga kliūtimi tolesnei integracijai. Duodamas interviu 2016 m., užsienio reikalų ministras prisiminė, kad asmeniškai telkė NATO nares paremti Gruziją, įspėdamas, kad Aljansui neužėmus tvirtesnės pozicijos Rusijos atžvilgiu, Krymo ar Padniestrės gali laukti panašus likimas⁴⁰. 2008 m. Lietuvos gynybos biudžetas nežymiai (2 proc.) padidėjo, ką galima paaiškinti įvykių Gruzijoje ir Estijoje poveikiu. Tačiau tais pačiais metais krašto apsaugos ministras pasirašė dekretą, panaikinantį privalomą karo tarnybą, o kai 2009 m. Lietuvą užklupo globali finansinė krizė, gynybos biudžetas buvo vienas pirmųjų, kuris buvo sumažintas, kas rodo negebėjimą įvertinti sisteminių regioninio saugumo situacijos pokyčius.

Turint omenyje aktyvų Lietuvos dalyvavimą ir visuomenės paramą pastangoms skatinti valdymo reformas, skaidrumą ir kitas demokratinio valdymo savybes BSS erdvėje, šiek tiek stebina tas faktas, kad 2011 m. Arabų pavasaris nesulaukė daug simpatijų. Mouhamed Bouazizi susideginimas Tunise, žymintis Arabų pavasario pradžią, per daug nesiskyrė nuo Romo Kalantos

³⁹ Žr. pvz., Janeliūnas T., Kirvelytė L., „Gruzijos saugumo strategijos plėtra: sunkus kelias NATO link“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2008*, p. 149–172; Paulauskas K., „NATO šiandien: pasiklydę transformacijoje“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2009–2010*, p. 29–52.

⁴⁰ Linkevičius L., Interview with Sackur S., BBC Hard Talk, Nov 25, 2016, <http://www.bbc.co.uk/programmes/n3ct0c67>

akto Lietuvoje 1972 m.⁴¹, o taikių protestų banga prieš žiaurius diktatorius Artimuosiuose Rytuose buvo lygintina su dainuojančiomis Baltijos šalių revoliucijomis. Vis dėlto, nepaisant šių sąsajų, Arabų pavasario įvykiai sulaukė mažai dėmesio Lietuvoje, išskyrus susirūpinimą, kad naftos kainos gali kilti⁴². NATO intervencija Libijoje – pirmoji svarbi Europos vadovaujama ir ne Europoje vykdoma saugumo kampanija nuo Kosovo laikų – buvo sutikta formaliu pritarimu, nors Lietuva neprisidėjo jokiais kariniais ištekiais. Vienas įvykis, patraukęs daugiau dėmesio, buvo Prezidentės D. Grybauskaitės interviu Austrijos dienraščiui *Die Presse*, kuriame ji teigė, kad NATO misija „aiškiai viršijo Jungtinių Tautų mandatą“⁴³, – pozicija, kuri buvo greitai prilyginta Putino pozicijai ir kritikuojama kaip iššūkis Aljanso vienybei⁴⁴, prieštaraujantis Lietuvos nacionalinio saugumo interesams.

Apskritai Lietuva išgyveno šį dešimtmetį iš esmės nedalyvaudama diskurse apie tokius šiuolaikinio saugumo iššūkius, kaip teroristinių organizacijų plitimas ar radioaktyviųjų medžiagų platinimas valstybiniam ir nevalstybiniam žaidėjams. Net Lietuvos pirmininkavimas ESBO 2011 m.⁴⁵, iš pradžių laikytas ypač neramiu laikotarpiu, nesugebėjo šalies viduje įžiebt jokių esminių diskusijų saugumo ir gynybos klausimais ar sukurti tokias iniciatyvas tarptautiniu mastu.

2.3. Lietuva ir branduolinės ginkluotės neplatinimas

Lietuva ir toliau traktavo branduolinių ginklų kontrolę ir mažinimą bei branduolinės ginkluotės neplatinimą kaip veiksnį, rodantį arba glaudesnę tarptautinę bendradarbiavimą su Rusija, arba jai daromą spaudimą, užuot vertinusi pačius klausimus kaip svarbius⁴⁶. Pažvelkime, pavyzdžiui, į 2009 m. Prahoje pasakytą prezidento B. Obamos kalbą, kurioje jis paskelbė pasiryžimą kovoti

⁴¹ Žr., pvz., Hosking G. A., *The First Socialist Society: A History of the Soviet Union from Within*, Cambridge: Harvard University Press, 1992, p. 433.

⁴² Gailiūnas E., „Arabų sukilimai ir Vakarų saugumo interesai: žvilgsnis iš Lietuvos“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*, 2011–2012, t. 10, p. 26–31.

⁴³ Gabriel A., „Der Einsatz in Libyen überschreitet das UN-Mandat“, *Die Presse*, 14-11-2011, <http://diepresse.com/home/ausland/aussenpolitik/650600/Der-Einsatz-in-Libyen-ueberschreitet-das-UNMandat?from=suche.intern.portal>.

⁴⁴ Navickaitė R., „NATO kritikai – V. Putinas ir D. Grybauskaitė“, *IQ.lt*, 2011-04-30, <http://iq.lt/titulinis-d-grybauskaitei-uzkliuvo-nato-atakos-libijoje/>.

⁴⁵ OSCE, „Lithuania takes over OSCE Chairmanship, will focus on freedom of the media, protracted conflicts, fostering regional co-operation“, Dec 31, 2010, <http://www.osce.org/cio/74792>.

⁴⁶ Žr., pvz., Ivanauskas V., Kasčiūnas L., Klimanskis S., Kojala L., Šukytė D., „Lietuva ir JAV bendradarbiavimo krypčių beiškant“, Rytų Europos studijų centras, 2014-02-06 <http://www.eesc.lt/uploads/news/id704/Lietuva%20ir%20JAV%20bendradarbiavimo%20krypciu%20beieskant.pdf>.

su tarptautiniu branduolinių ginklų platinimu. Nors branduolinė kontrabanda yra rimtas iššūkis daugumai BSS valstybių, jos linę šią temą ignoruoti – ir Lietuva ne išimtis. Komentuodamas šią kalbą, Prezidentas Adamkus išreiškė nusivylimą, jog neišgirdo nieko naujo ar reikšmingo⁴⁷. NATO pastangos iš esmės peržiūrėti gynybos politiką pagal 2010 m. NATO narių Strateginę gynybos ir saugumo koncepciją, ir 2012 m. Atgrasymo ir gynybos laikysenos apžvalgą (AGLA) irgi nesulaukė plačių visuomenės diskusijų ar analizės Lietuvoje ir, atrodo, buvo vyriausybės automatiškai patvirtintos, neradus strateginių argumentų jas išsamiau peržiūrėti ar atmesti. Kaip branduolinio ginklo neturinti valstybė, kurios svarbiausias rūpestis yra užtikrinti regioninį saugumą nuo galimos Rusijos agresijos, Lietuva šiuo atžvilgiu minėtoje NATO strategijos apžvalgoje nepamatė jokių strateginių poslinkių, tuo galimai pateisindama savo abejingą reakciją.

2.4. NATO ir šiuolaikiniai saugumo iššūkiai

Rugsėjo 11-osios išpuoliai sustiprino NATO strateginį poslinkį nuo tarpvalstybinių konfliktų į gebėjimą reguliariai reaguoti į nekonvencines grėsmes, susijusias su terorizmu, teroristinėmis organizacijomis, radikalizmu, masinio naikavimo ginklais ir t. t. Po 2002 m. viršūnių susitikimo Prahoje Aljansas, reaguodamas į besikeičiantį geopolitinį klimatą, pradėjo savo vadovybės ir pajėgų restruktūrizavimą. Nuo 2005 m. buvo atidaryti keli kompetencijų centrai, siekiant tobulinti pagrindines kompetencijas, ypač susijusias su naujaisiais saugumo iššūkiais (kibernetiniu karu, energetiniu saugumu, kova su terorizmu, savadarbiais sprogmenimis ir t. t.)⁴⁸. 2007 m. įvykdyta kibernetinė ataka prieš Estiją iškėlė rimtų klausimų, susijusių su 5-ojo straipsnio pritaikomumu krizėse, kur nėra akivaizdžių konvencinio ginkluoto konflikto požymių, bei atsako proporcingumu. Po kitais metais įvykdyto Rusijos įsiveržimo į Gruzijos teritoriją Rytų Europos lyderiai 2009 m. dar garsiau ragino JAV ir NATO užtikrinti Rusijos agresijos atgrasymą⁴⁹. 2009 m. vykusios Rusijos pratybos „Zapad“, kurių metu buvo imituojama branduolinė ataka prieš Baltijos šalyse dislokuotas NATO pajėgas, ir toliau kurstė baimę dėl teritorinės agresijos.

⁴⁷ BNS, „V. Adamkus kritiškai įvertino Prahoje pasakytą B. Obamos kalbą“, *Lietuvos rytas*, 2009-04-05, http://lietuvsdiena.lrytas.lt/-12389503701237735597-v-adamkus-kriti%C5%A1kai-%C4%AFvertino-prahoje-pasakyt%C4%85-b-obamos-kalb%C4%85-video.htm?utm_source=lrExtraLinks&utm_campaign=Copy&utm_medium=Copy.

⁴⁸ Žr. NATO, *Centers of Excellence*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_68372.htm.

⁴⁹ Žr. pvz., „An Open Letter to the Obama Administration from Central and Eastern Europe“, *Gazeta Wyborcza*, July 16, 2009, http://wyborcza.pl/1,75248,6825987,An_Open_Letter_to_the_Obama_Administration_from_Central.html.

Nepaisant šių įvykių, Aljansas nuolat kartuoja, jog yra įsipareigojęs palaikyti kaip galima mažesnę branduolinį arsenalą, kuris galėtų atlikti atgrasy- mo funkciją. Atspindėdamos bendrą JAV ir Rusijos santykių atšilimą prezi- dento Obamos valdymo metu, 2010 m. NATO Strateginė koncepcija, 2012 m. AGLA, ir 2014 m. Velso viršūnių susitikimo deklaracijos įsipareigojo kovoti su branduolinio ginklo platinimu, siekti branduolinio nusiginklavimo ir išreikšė viltį, jog vyks nuolatinis abipusis NATO ir Rusijos ginkluotės mažinimas. Be to, Obamos kovos su branduolinio ginklo platinimu darbotvarkė, pristaty- ta 2009 m. Prahoje, vėl įžiebė diskusijas apie JAV branduolinės ginkluotės atitraukimą iš Europos karinių bazių. Ypač aktyviai reikšėsi Vokietija, kurios pozicija atspindėjo bendrą šalies antibranduolinį nusistatymą. Atrodė, kad laipsniškas senstančių, branduolinį ginklą galinčių nešti orlaivių „Typhoon“ pašalinimas (o ne jų eksploatavimo laiko ilginimas) buvo ekonomiškai priim- tinas, o Rusijos atžvilgiu tai galėjo tapti reikšmingu geros valios ženklų viena- šališkai vykdant nusiginklavimą. Daug NATO narių taip pat rėmė JAV pastan- gas užkirsti kelią branduolinių ginklų ir technologijų plitimui tarp valstybinių ir teroristinių organizacijų. 2004 m. atskleistas A. Q. Khano tinklas, kuris tiekė tokias technologijas Pakistanui, Šiaurės Korėjai, Sirijai, Libijai ir Iranui, tai su- kėlė didelę tarptautinę neplatinimo kampaniją, įvedant sugriežtintas prekybos taisykles ir tikslinių sankcijų seriją. Nuogaštavimai, kad branduolinės medžia- gos pateks į vis labiau besireiškiančių Islamo radikalų rankas arba kad nauji priešiški režimai įgis branduolinį ginklą, suteikė didelį impulsą NATO stiprinti ginklų kontrolės ir branduolinio ginklo neplatinimo pastangas.

3. Ukraina: pabudimas (2014–2017 m.)

3.1. Lietuvos politikos pokyčiai

2014 m. Ukrainoje vykęs konfliktas pažadino daugelį Vakaruose ir at- skleidė Rusijos agresyvumą ir neslepiamą siekį užkariauti teritorijas BSS er- dvėje, artėjant prie NATO sienų. Tiek Baltijos šalyse apskritai, tiek ir konkrečiai Lietuvoje ši Ukrainos krizė buvo tipiškas „ar aš nesakiau“ atvejis: po daugelio metų, kai Azija ir Vidurio Rytai buvo pagrindinės NATO aktualių konfliktų vietos, Vakarų dėmesys vėl nukrypo į Europą, tuo patvirtinant nuolatinis Bal- tijos šalių įspėjimus apie galimą Rusijos agresiją. Daug Europos ekspertų, pa- sisakusių šiuo klausimu 2015 m. viduryje, taip pat jautėsi saugiau, manydami, kad taip atidžiai stebint Aljansui, mažiau tikėtina, jog Rusija bandys toliau kelti

provokacijas NATO valstybėse narėse⁵⁰.

Lietuvos diplomatomams, kurie padėjo Ukrainai prisijungti prie Europos Sąjungos laisvosios prekybos asociacijos sutarties, buvo ypač skausminga stebėti, kaip pakrypo įvykiai nuo Maidano laikų. Naratyvas apie BSS valstybę, kuri siekė pasukti Vakarų kryptimi, bet vėl buvo užpulta Rusijos, garsiai nuskambėjo vietiniame diskurse teigiant, jog jei ne narystė NATO, Ukrainos vietoje galėjo būti Lietuva. Šalia tradicinio aktyvaus Lietuvos diplomatų tarpininkavimo siekiant padėti Ukrainai⁵¹, šalies viduje šis įvykis sukėlė plačias visuomenės diskusijas saugumo klausimais.

Nuo 2014 m. Lietuvos išlaidos gynybai pradėjo staigiai ir stabiliai kilti, metinį padidėjimą pradedant matuoti dviženkliais skaitmenimis (žr. 1 pav.). Numatoma, kad 2018 m. biudžeto lėšos Krašto apsaugos ministerijai padidės 21 proc.; procentine išraiška tai bus didžiausias padidėjimas tarp visų ministerijų, o dydžio atžvilgiu, jis bus antras po lėšų, skiriamų socialinei apsaugai⁵². 2017 m. sausio mėnesį Lietuva, reaguodama į nuolatinius sienos pažeidimo incidentus⁵³, pradėjo sienos su Kaliningradu (Rusijos anklavu) statybą⁵⁴.

Nors 2016 m. parlamento rinkimuose gynybos tema nebuvo tarp pačių svarbiausių, daugiau partijų nutarė įtraukti nacionalinio saugumo ir gynybos klausimus į savo darbotvarkę. Laimėję rinkimus valstiečiai ir žalieji, nuo pat pradžių rodę ypatingą dėmesį krašto apsaugos struktūroms, vėliau ėmė krypti į kitą kraštutinumą, siūlydami kontraversiškas iniciatyvas, tokias kaip privalomo karinio rengimo įvedimas į vidurinių mokyklų mokymo programą⁵⁵. Be to, parlamento pirmininkas (Valstiečių ir žaliųjų partijos narys) įžiebė nesutarimų, priimdamas Rusijos ambasadorių parlamente tą savaitę, kai Lietuva mirėjo savo nepriklausomybę nuo Sovietų Sąjungos ir turėjo tuoj pat balsuoti dėl

⁵⁰ Pomper M., Murauskaitė E., Sokov N. S., Varnum J. C., "Ensuring Deterrence against Russia: The View from NATO's Front-Line States", Occasional Paper, Heinrich Boell Foundation U.S., Dec 2015.

⁵¹ Be humanitarinės pagalbos, iniciatyvos apėmė nuo pinigų rinkimo karinei įrangai ir mokymams (žr. <http://blue-yellow.lt/lietuviskai/>) iki reguliariai rengiamų koncertų, skirtų labdarai rinkti ir dėmesiu išlaikyti (žr. <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2017-01-02-sausio-13-aja-paramos-ukrainai-koncertas-kartu-iki-pergales/153574>; <http://www.15min.lt/zmones/galerija/palaikymo-ukrainai-koncertas-vilniuje-98523#>).

⁵² Šimėnas, D., „Ministrams pristatytas 2018 m. biudžeto projektas“, *Verslo žinios*, 2017-10-09, <https://www.vz.lt/finansai-apskaita/2017/10/09/ministrams-pristatytas-2018-m-biudzeto-projektas>.

⁵³ Žr. pvz., Acius, A., "Possible illegal landing of Russian militaries in Juodkrantė", LRT, Apr 8, 2016, http://www.lrt.lt/en/news_in_english/29/132927/possible_illegal_landing_of_russian_militaries_in_juodkrante.

⁵⁴ Sytas, A., "Lithuania to build fence along border with Russia's Kaliningrad", Reuters, Jan 17, 2017, <http://www.reuters.com/article/us-lithuania-russia-fence-idUSKBN1512JU>.

⁵⁵ Žr. Jakilaitis, E., „S. Skvernelis žada ne vieną pertvarką“, LRT laida „Dėmesio centre“, 2017 m. sausio 5 d., <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/s-skvernelis-zada-ne-viena-pertvarka.d?id=73367790>.

Nacionalinio saugumo strategijos priėmimo⁵⁶. Valstiečių ir žaliųjų partijos pirmininkas buvo kaltinamas ryšiais su Kremliu artima įmone⁵⁷ ir tuo, jog anksčiau aktyviai pasisakė prieš euro įvedimą ir užsienio piliečių teisę įsigyti žemę Lietuvoje. Paskutinė iniciatyva sudaryti tarpparlamentinio bendradarbiavimo su Rusija komitetą buvo sutikta su pasipiktinimu ir įtarumu⁵⁸, prezidentūrai ir Užsienio reikalų ministerijai rodant stiprėjančią atvirai kritišką požiūrį į parlamento pasirinktą politikos kryptį⁵⁹. Nepaisant to, parlamentas sėkmingai atnaujino Nacionalinio saugumo strategiją, papildydamas pagrindinių nacionalinio saugumo grėsmių sąrašą klausimais, susijusiais su korupcija ir didėjančiu atotrūkiu tarp pasiturinčiųjų ir neturtingųjų⁶⁰. Pastangos sujungti socialinius ir ekonominius bei su gynyba susijusius klausimus į platesnę strategiją, kuria siekiama sustiprinti socialinį atsparumą šiuolaikinių grėsmių akivaizdoje, yra ypač pagirtinos.

3.2. Lietuvos visuomenės įtraukimas

Be Lietuvos karinės parengties ir techninių pajėgumų stiprinimo, pirmą kartą buvo dedamos pastangos geriau informuoti ir įtraukti civilinę visuomenę į pasirėngimą krizei. Nuo 2015 m. Krašto apsaugos ministerija išleido seriją lankstinukų, informuojančių visuomenę, ką daryti ginkluoto konflikto atveju, taip pat apie priemones, reikalingas ginkluotam ir taikiam pasipriešinimui⁶¹. 2016 m. buvo įdiegta telefoninių išpėjimo pranešimų sistema, kuri šiuo metu reguliariai testuojama ir naudojama. Be to, 2016 m. rudenį Valstybės saugumo departamentas (VSD) įsteigė tiesioginę telefono liniją, kuria galima pranešti apie įtartiną veiklą, ypač susijusią su užsienio žvalgybos agentūrų bandymais verbuoti.

⁵⁶ Lietuvos žinios, „Nacionalinį saugumą svarstys po susitikimo su Rusijos atstovu“, 2017 sausio 6, <http://www.lzinios.lt/lzinios/Lietuva/nacionalini-sauguma-svarstys-po-susitikimo-su-rusijos-atstovu/236656>.

⁵⁷ Samoškaitė E., „Paviešinta su R. Karbauskiu susijusi „pažyma“, Delfi.lt, 2016 m. lapkričio 15, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/paviesinta-su-r-karbauskiu-susijusi-pazyma.d?id=72854066>; Čeponytė, J., „Rinkimų dalyviai: Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga“, LRT radijas, 2016 m. spalio 3, http://www.lrt.lt/naujienos/kalba_vilnius/32/150111.

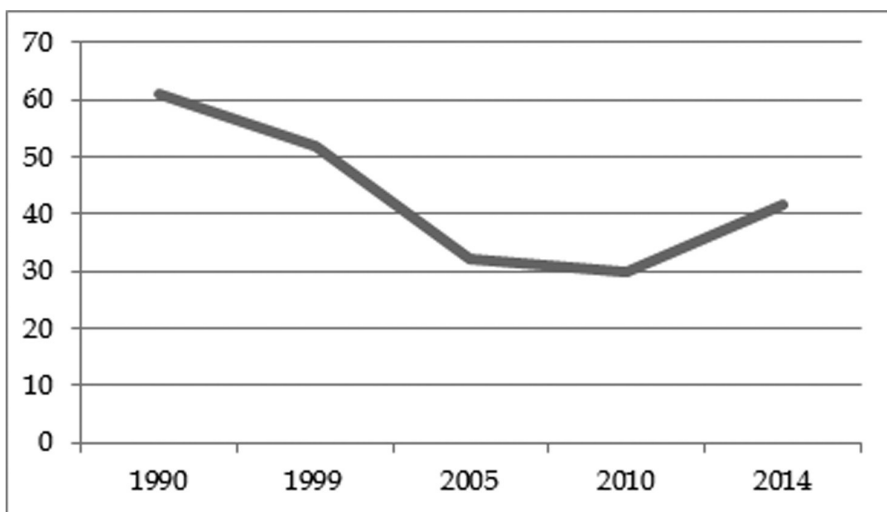
⁵⁸ Saldžiūnas, V., „Išpėjo apie norą gerinti santykius su Rusija: tai spąstai“, Delfi.lt, 2017-01-11, <http://www.delfi.lt/news/daily/medijos-karas-propaganda/ispejo-apie-nora-gerinti-santykius-su-rusija-tai-spastai.d?id=73403662>.

⁵⁹ „URM pamokymai Seimo nariams: su kuo, kiek ir apie ką galima kalbėtis su Rusija“, Alfa.lt, 2017-01-18, <http://www.alfa.lt/straipsnis/50129723/urm-pamokymai-seimo-nariams-su-kuo-kiek-ir-apie-ka-galima-kalbetis-su-rusija>.

⁶⁰ Ramelienė R., „Saugumo strategija – ypatingos skubos tvarka“, Lietuvos žinios, 2017 m. sausio 10, <http://lzinios.lt/lzinios/lietuva/saugumo-strategija-ypatingos-skubos-tvarka/236811>.

⁶¹ Leidinius galima rasti https://kam.lt/lt/naujienos_874/leidiniai/2015_m._isleisti_leidiniai.html ir https://kam.lt/lt/naujienos_874/leidiniai/2016_m._isleisti_leidiniai.html.

Viešosios nuomonės apklausa, atlikta 2014 m. vasarą, parodė, jog 55 proc. lietuvių yra susirūpinę, jog šalyje gali kilti ginkluotas konfliktas⁶² – kas visiškai priešinga tendencijoms, kurios vyravo prieš prasidedant konfliktui Ukrainoje. Pavyzdžiui, 2012 m. lapkričio mėnesį, 60 proc. Lietuvos gyventojų manė, kad Lietuvai negresia jokios realios grėsmės, tuo tarpu 18 proc. nurodė Rusiją kaip grėsmę. Toje pačioje 2012 m. apklausoje 54,6 proc. respondentų pasisakė prieš gynybos biudžeto didinimą⁶³, tuo tarpu 2014 m. daugiau nei 64 proc. respondentų buvo už⁶⁴ precedento neturintis palaikymo lygmuo, skiriant lėšas gynybai. Verta atkreipti dėmesį ir į dar vieną naują tendenciją – visuomenės narių pasiryžimą patiems imtis ginklo ir ginti tėvynę: 1990 m. 61 proc. respondentų buvo pasirengę tą daryti, tačiau per kitą dešimtmetį, šis skaičius sumažėjo daugiau nei trečdaliu ir 2014 m. tesiekė vos 41,6 proc. (žr. 3 pav.).

3 pav. Respondentų, pasirengusių asmeniškai imtis ginklo ir ginti Lietuvą, procentas⁶⁵

⁶² „Apklausa: pusė lietuvių – su neramiomis mintimis apie karinius konfliktus“, Alfa.lt, 2014-09-22, <http://www.alfa.lt/straipsnis/809053/apklausa-puse-lietuviu-su-neramiomis-mintimis-apie-karinius-konfliktus#ixzz3GhSQNiLN>.

⁶³ Jackevičius M., Samoškaitė, E., „Apklausa: realių grėsmių Lietuvai nėra, o jei bus – mus apgins NATO?“, Delfi.lt, 2012-11-23, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/apklausa-realiu-gresmiu-lietuvai-nera-o-jei-bus-mus-apgins-nato.d?id=60063003>.

⁶⁴ Spinter, „Visuomenės nuomonės tyrimas šalies saugumo ir gynybos klausimais“, 2014-04-14, <http://www.spinter.lt/site/lt/vidinis/menu/top/9/home/publish/NjAyOzk7OzA>

⁶⁵ Pagal: Spinter, „Visuomenės nuomonės tyrimas šalies saugumo ir gynybos klausimais“, 2014-04-14, <http://www.spinter.lt/site/lt/vidinis/menu/top/9/home/publish/NjAyOzk7OzA>; Spinter, „Kilus grėsmei lietuviai savo valstybės ginklu negintų“, 2010-02-16, <http://www.spinter.lt/site/lt/vidinis/menu/top/9/home/publish/MTM1Ozk7OzA>.

Įdomu pažymėti, jog visuomenė buvo linkusi pritarti civilių kariniam mokymui (38,3 proc. palaikė jį kaip privalomą o 49,8 proc. – kaip savanorišką priemonę), tuo tarpu privalomosios karo tarnybos grąžinimas išliko nepopuliarus (49,4 proc. respondentų buvo prieš)⁶⁶. Tik po ilgų ir karštų visuomenės diskusijų bei specialios Krašto apsaugos ministerijos informacinės kampanijos 2015 m. pritariančių skaičius pasiekė 51 proc.⁶⁷

Visgi pasiryžimas asmeniškai dalyvauti Lietuvos gynyboje žymi vieną viešos reakcijos į Ukrainos krizę kraštutinumą – tuo tarpu kiti gyventojai laikosi priešingo, ypač fatalistinio požiūrio, kad Rusijos invazija tėra laiko klausimas. Vargu ar šios tendencijos gali stebinti, turint omenyje, kad nacionalinio saugumo diskursas yra pristatomas išimtinai per tykančio pavojaus prizmę, pabrėžiant, jog valstybė (t. y. kariuomenė, vyriausybės institucijos ir t. t.) bei individai (visuomenė, taip pat ir šauliai bei savanoriai) turi būti bet kada pasiruošę ginkluotam teritoriniam įsiveržimui.

Daug pagrindo diskursui apie artėjančią grėsmę davė 2017 m. „Zapad“ pratybos, kurios taip pat patraukė NATO partnerių dėmesį ir padidino NATO pajėgų skaičių Baltijos šalyse jų metu. Tačiau pozicija, jog būtina aktyviai raginti visuomenę (ir sąjungininkus) priešintis neišvengiamam pavojui, kaip ir reikėjo tikėtis, susidūrė su iššūkiu ilgą laiką išlaikyti gyventojų dėmesį. Tyrimas apie grėsmių suvokimą, atliktas 2016 m., patvirtino, kad visuomenės mąstysenoje socialinės ir ekonominės problemos vėl užima pagrindinę vietą: nepaisant to, kad žiniasklaidos pateiktame diskurse padaugėjo kalbų apie karines grėsmes, Rusijos invazija tapo viena iš mažiausių susirūpinimą keliančių problemų (15 proc. respondentų paminėjo ją kaip problemą), tuo tarpu 33 proc. išreiškė nuogąstavimus dėl senstančios visuomenės, o 26 proc. rodė susirūpinimą dėl pajamų nelygybės⁶⁸.

Lietuvoje išlieka trūkumas aiškios vidurio pozicijos nacionalinio saugumo klausimais, o visuomenės įsitraukimas ir susidomėjimas gynybos strategijos sprendimais vis dar ribotas⁶⁹. Kone visuose viešuose debatuose pasigirsta

⁶⁶ Spinter, „Visuomenės nuomonės tyrimas dėl karinių mokymų ir privalomos karinės tarnybos grąžinimo“, 2014-04-22, <http://www.spinter.lt/site/lt/vidinis/menu/top/9/home/publish/NjA1Ozk7OzA=>.

⁶⁷ Spinter, „Patriotizmas: šauktinių grąžinimas daug geriau nei didesni mokesčiai kariuomenei išlaikyti“, 2015-03-13, <http://www.spinter.lt/site/lt/vidinis/menu/top/9/home/publish/NzE2Ozk7OzA=>.

⁶⁸ Pancerovas D., „Lietuvos gyventojams baisesnės socialinės grėsmės, o ne Rusijos invazija ar terorizmas“, *15min*, 2016-06-28, <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/lietuvos-gyventojams-baisesnes-socialines-gresmes-o-ne-rusijos-invazija-ar-terorizmas-56-647741>; Lašas, A., „Rusijos karinės grėsmės anatomija“, *15min*, 2016-07-26, <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/komentarai/ainius-lasas-rusijos-karines-gresmes-anatomija-500-659107>

⁶⁹ Išsamiau žr. Murauskaitė E., „Lithuanian Security Culture: Contrasts and Contradictions,” Foreign Policy Research Institute, May 2016, <http://www.fpri.org/article/2016/05/lithuanian-security-culture-contrasts-contradictions/>

būgštavimų, kad diskusijos, atskleidžiančios mūsų silpnybes, tik pasitarnauja priešui arba be reikalo gąsdina visuomenę. Iš tiesų atrodo, kad diskusijų ir straipsnių saugumo klausimais skaičius yra laikomas tiesiogiai proporcingu grėsmės lygiui, bet nesiejamas su normatyviniu pokyčiu ir būtinybe užpildyti spragą. Tai ypač kelia susirūpinimą, nes visuomenės atsparumas darosi dar svarbesnis, norint sėkmingai kovoti su šiuolaikinėmis grėsmėmis ilguoju laikotarpiu, kur konvencinis atviras tarpvalstybinis karinis konfliktas yra palaipsniui pakeičiamas pilkosios zonos konfrontacijomis, vykstančiomis daugybėje sričių.

Nors Lietuvos Konstitucijos 139 straipsnis aiškiai nurodo, kad kiekvieno piliečio pareiga ginti savo šalį svetimos šalies okupuojančių pajėgų ginkluoto užpuolimo atveju, nėra aiškių gairių, kaip tą daryti. Pavyzdžiui, svarbu žinoti, kad šiuolaikiniame užpuolime nebūtinai bus panaudota konvencinė ginkluotė, bet gali būti surengtos viena ar serija kibernetinių atakų arba vykdoma neapykantą kurstanti informacinė kampanija. Gali būti bandoma surengti valstybės perversmą, panaudojant vietinius žaidėjus – radikalizavusius asmenis arba tuos, kurių ryšiai su užsienio pajėgomis nėra akivaizdūs. Dar vienas svarbus aspektas yra pasirinkimas tarp miesto kovos ar miško partizanų, nurodymų, kas turi imtis ginklo, o kas ir toliau dalyvauti pasyviame pasipriešinime, kaip antai, kenkti okupaciniam režimui ir tiekti materialinę paramą Lietuvos kovotojams. Nors hibridinės grėsmės dar dažniau minimos kaip saugumo problema, iki šiol nedaug tepasiekta diskutuojant apie tinkamą socialinę elgseną tokių grėsmių akivaizdoje, nekalbant jau apie politinių sprendimų ir operatyvinių direktyvų priėmimą.

3.3. Lietuvos branduolinės baimės: atominės elektrinės, ne ginklai

Turint galvoje tradicinį Lietuvos susirūpinimą iš Rusijos kylančiomis grėsmėmis, svarbu pažymėti, kad padidėjęs atviras Rusijos žvanginimas branduoliniais ginklais po Ukrainos krizės Lietuvoje nesukėlė didesnio nerimo. Daugeliui Vakaruose Maskvos pareiškimai apie pasirengimą, jei prireiks, imtis taktinių branduolinių ginklų panaudojimo ginant okupuotą Krymą, buvo lemtingas lūžio taškas, žymintis masinio naikinimo ginkluotės sugražinimą į operatyvinį planavimą. Vis dėlto atrodo, kad Lietuvos saugumo ekspertai nekreipia daug dėmesio į šiuos pareiškimus: branduolinį užtaisą galinčių nešti „Iskander“ raketų dislokavimas Kaliningrade 2016 m. buvo sutiktas su ma-

žesniu susirūpinimu⁷⁰, negu Rusijos įsibrovimai į Baltijos oro erdvę⁷¹ arba pranešimai apie Rusijos karines pratybas prie Baltijos valstybių sienų. 2015 m. apklausoje apie tai, kaip Baltijos saugumo ekspertai suvokia grėsmes, Lietuvos respondentai nesiejo krizės Ukrainoje su branduoline ginkluote ar jos platinimo klausimais – pasikeitusio grėsmės pobūdžio ar lygio atžvilgiu – ir daugelis laikė šias grėsmes nereikšmingomis netgi tuomet, kai apie jas buvo klausiama tiesiogiai⁷². Be to, daugelis 2015 m. apklausoje dalyvavusių ekspertų buvo griežtai nusistatę prieš bet kokią NATO branduolinės retorikos griežtinimą ir perspėjo, kad pokyčiai NATO pajėgų laikysenos ar dislokavimo atžvilgiu būtų be reikalo provokuojantys⁷³.

Panašu, jog Lietuva vertina Rusijos oficialią branduolinę poziciją („eskaluoti siekiant deeskalacijos“), susijusius veiksmus Baltijos šalyse pirmiausia kaip signalą, skirtą NATO ir Vakarams. Tuo tarpu Rusijos branduoliniame „arsenale“ Lietuvą daug labiau neramina branduolinės energetikos projektų vystymas kaimynystėje. 2013 m. įsibėgėjo Baltarusijos atominės elektrinės statyba Astrave, nepaisant griežto Lietuvos pasipriešinimo⁷⁴. Šį projektą, finansuojamą Rusijos paskolomis ir investicijomis, savo vidaus diskurse Lietuva kritikuoja nurodydama statybos darbų saugos pažeidimus, nors tarptautiniuose forumuose pagrindinis Lietuvos skundas yra, kad Baltarusija neužtikrino visuomenės dalyvavimo, priimdama su aplinkosauga susijusius sprendimus, ir tinkamai neinformavo kaimyninių šalių. Lietuvos politinė opozicija Astravo atominės elektrinės atžvilgiu tiesiogiai siejasi su bėgstavimais, kad nepasikartotų Černobylio atvejis⁷⁵: 2017 m. visuomenės nuomonės apklausa parodė, kad 65 proc. lietuvių suvokia šį projektą kaip grėsmę saugumui, kur Černobylio katastrofos prisiminimas nulemia respondentų nuomonę (pvz., jaunesni respondentai, kurių ryšys su šiuo įvykiu yra silpnesnis, neturi tokio neigiamo požiūrio į Astravą)⁷⁶. Be to, Rusija neseniai atnaujino Kaliningrado atominės

⁷⁰ Agence France-Presse, “Russia is deploying nuclear-capable missiles on NATO’s doorstep, Lithuania says”, Oct 8, 2016, <https://www.pri.org/stories/2016-10-08/russia-deploying-nuclear-capable-missiles-natos-doorstep>.

⁷¹ Milne, R., Jones, S., Hille, K., “Russian air incursions rattle Baltic states”, *Financial Times*, Sep 24, 2014, <https://www.ft.com/content/9d016276-43c3-11e4-baa7-00144feabdc0>.

⁷² Murauskaitė E., Pomper, M., (7 išnaša); Pomper M., Murauskaitė E., Sokov N. S., Varnum J. C. (50 išnaša)

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ Svarbiausius įvykius žr. BNS, „Astravo statyba: svarbiausios datos“, Delfi.lt, 2016-03-09, <https://www.delfi.lt/verslas/energetika/astravo-ae-statyba-salia-lietuvas-svarbiausios-datos.d?id=70650520>.

⁷⁵ Milne R., Foy H., “Russian-built nuclear plant revives Chernobyl fears”, *Financial Times*, Sep 19, 2017, <https://www.ft.com/content/a98322de-96f7-11e7-b83c-9588e51488a0>

⁷⁶ Naprys, E., „Du trečdaliai lietuvių įžvelgia grėsmę dėl Astravo atominės elektrinės“, *15min*, 2017-09-06, <https://www.15min.lt/verslas/naujiena/energetika/du-trecdaliai-lietuviu-izvelgia-gresme-del-astravo-atomines-elektrines-664-849598>.

elektrinės statybą⁷⁷, ir Lietuvai nerimą Rusijos ketinimai panaudoti pažeistą Astravo reaktoriaus korpusą šiam projektui.⁷⁸ Kaliningrado atominės elektrinės projektas buvo sustabdytas 2013 m. iš dalies dėl galimų politinių sunkumų, susijusių su elektros energijos pardavimu Europos rinkoje⁷⁹. Turint omenyje stiprų Lietuvos pasipriešinimą Astravo atominės elektrinės statybai, minėtas faktas tapo dar vienu politinio spaudimo ir bauginimo įrankiu, nepaisant greičiausiai riboto šio projekto ekonominio perspektyvumo.

3.4. NATO: Varšuvos viršūnių susitikimas ir tolesnė raida

Anksčiau aptarti geopolitiniai pokyčiai atsispindėjo 2016 m. Varšuvoje įvykusiame NATO viršūnių susitikime – jis žymėjo naują Aljanso gynybos politikos etapą. Nors buvo aiškiai matomi skirtingi valstybių narių naratyvai ir skirtingas grėsmių suvokimas, pagrindinis dėmesys buvo skiriamas diskusijoms apie galimus rezultatus. Pirma, Aljansas įvardijo Rusiją kaip grėsmę saugumui (o ne partnerę) ir oficialiai patvirtino keturių daugianacionalinių batalionų (po 1000 karių) dislokavimą Baltijos regione, kaip saugumo užtikrinimo priemonę. Svarbu pažymėti, kad, nors NATO atgrasymo strategija neabejotinai remiasi Aljanso branduoliniais pajėgumais, Baltijos valstybės nei prašė branduoline ginkluote paremtų saugumo garantijų, nei tokios garantijos buvo joms siūlomos. Lietuvos Prezidentė Grybauskaitė, kalbėdama apie pokyčius Aljanso grėsmių suvokime ir numatomą sausumos pajėgų dislokavimą, pareiškė, kad šaliai nebereikia bijoti ir būtų galima svarstyti dialogo su Rusija perspektyvą⁸⁰, nors pastarajai, dialogo, strategijai Lietuva nepalaujamai priešinosi ištisus dešimtmečius.

Antra, 2016 m. viršūnių susitikimas reiškė svarbų posūkį NATO požiūryje į branduolinę ginkluotę ir ginkluotės neplatinimą. Reaguodamas į Rusijos žvanginimą branduoliniais ginklais, Varšuvos komunikatas iškelė branduolinės ginkluotės dislokavimą ir atgrasymo poziciją į pirmą planą tokia kalba,

⁷⁷ Kazakevičius, K., „Baltijos AE: statybos Lietuvos pašonėje nenutrūko“, *Lietuvos žinios*, 2017-01-17, <http://lzinios.lt/lzinios/Lietuva/baltijos-ae-statybos-lietuvos-pasoneje-nenutruko/237173>.

⁷⁸ BNS, „Kritęs Astravo AE korpusas veikiausiai bus panaudotas Kaliningrade“, 2017-09-06, <https://www.15min.lt/verslas/naujiena/bendroves/rosatom-ketina-is-astravo-ae-atsiimta-kritusi-reaktoriaus-korpuse-panaudoti-kaliningrado-srityje-planuojamoje-branduolineje-jegaineje-663-849604>.

⁷⁹ Menkiszak, M., “Russia freezes the construction of the nuclear power plant in Kaliningrad”, *OSW*, June 12, 2013, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2013-06-12/russia-freezes-construction-nuclear-power-plant-kaliningrad>.

⁸⁰ BNS, „D. Grybauskaitė Varšuvoje: būtent dabar galima nebijoti“, *Lrytas*, 2016-07-09, http://lietuvosdiena.lrytas.lt/aktualijos/d-grybauskaite-varsuvoje-butent-dabar-galime-nebijoti.htm?utm_source=lrExtraLinks&utm_campaign=Copy&utm_medium=Copy.

kurios nebuvo girdėti daugiau nei dešimtmetį. Buvo nuolat kartojama, kaip svarbu pasidalyti branduolinės ginkluotės našta, ir atsisakoma ankstesnių svarstymų atitraukti JAV branduolinę ginkluotę iš Vokietijos. Vėliau tais pačiais metais abi NATO Europos branduolinės valstybės, Jungtinė Karalystė ir Prancūzija, pradėjo savo branduolinių programų modernizavimą, atnaujinamos savo branduolinius povandeninius laivus. D. Trumpui tapus prezidentu, JAV atsitraukė nuo branduolinio nusiginklavimo ir kovos su branduolinės ginkluotės platinimu, o 2017 m. vėl kalbėjo apie galimą arsenalo didinimą ir galiausiai atsisakė 2015 m. susitarimo su Iranu. Atsižvelgdamas į besikeičiančius valstybių narių prioritetus ir naujai pabrėždamas atgrasymą, panaudojant ne konvencinę, bet branduolinę ginkluotę, 2017 m. NATO paskelbė pareiškimą, kritikuojantį Branduolinių ginklų uždraudimo sutartį (BGUS)⁸¹.

Vis dėlto kartu su grįžtančia branduoline retorika NATO įsipareigojo imtis naujų bendradarbiavimo iniciatyvų, ieškodama būdų spręsti ilgalaikes saugumo problemas pilkosios zonos krizių ir naujų grėsmių akivaizdoje. Varšuvoje pasirašyta NATO ir Europos Sąjungos bendradarbiavimo sutartis buvo reikšmingas žingsnis, formalizuojant bendradarbiavimą tarp saugumo ir socioekonominio vystymosi klausimų, kurio pirmosios sėklos buvo pasėtos dar Kosove. Tačiau kol kas bendradarbiavimas vyksta vangiai, ir vieninteliai galimi pažangos rodikliai yra tinkamų partnerių identifikavimas ir platesnis tarpinstitucinis dalijimasis informacija. Šalia sunkumų susidūrus su įsigalėjusia didele biurokratija prisidėjo ir finansinės dilemos balansuojant valstybių narių biudžetus: NATO spaudžia didinti išlaidas gynybai, o ES – socialinėms reikmėms. Sudarant Europos nacionalinius biudžetus, yra svarbu laikytis NATO reikalavimo skirti gynybai bent 2 proc. BVP, siekiant sustiprinti kietąsias saugumo priemones kovoje su valstybinio lygio grėsmėmis ir padedant pasidalyti našta, nes atrodo, jog Jungtinės Valstijos yra linkusios palaiapsniui mažinti savo įsipareigojimus ir investicijas šiame regione. Tačiau būtinybė efektyviai paskirstyti baigtinius išteklius sunkiai suderinama su reikme spręsti kitus saugumo iššūkius – tokius, kaip kova su smurtiniu ekstremizmu, kurie labiausiai reikalauja socialinių ir ekonominių sprendimų.

⁸¹ "North Atlantic Council Statement on the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons", Sep 20, 2017, http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_146954.htm.

Išvada

Šiame straipsnyje apžvelgiama Lietuvos saugumo kultūros raida bei dabartinė padėtis per tris ryškius naratyvinius etapus: naujai susikūrusią nepriklausomą valstybę, NATO narę ir šalį, esančią priešakinėse Rusijos konflikto su Ukraina pozicijose. Detaliai aptariant socialines ir politines gynybos ir saugumo nuostatas per pastaruosius 27 metus, pabrėžiami kai kurie nepakankamai įvertinti skirtumai bei parodomas potencialus jų poveikis konceptualiai padėčiai, kurioje dabar atsidūrė NATO. Kaip branduolinį ginklą turintis Aljansas, kuris vis dažniau susiduria su nekonvenciniais konfliktais tiek savo viduje, tiek už Aljanso ribų, NATO ieško naujų išraiškos būdų, derindamas savo tikslus ir pajėgumus su valstybių narių problemomis bei grėsmių suvokimu.

Viena vertus, NATO periferijos valstybės narės, tokios kaip Lietuva, nuolat atsiduria priešakinėse pozicijose įprastinių saugumo iššūkių, kuriuos spręsti Aljansas ir buvo sukurtas, t. y. susiduria su teritorinio įsiveržimo grėsme. Tačiau šios valstybės stokoja gilių saugumo kultūros tradicijų, kurios atitiktų klasikinių NATO diskursą, kur tokie iššūkiai sprendžiami pasitelkus branduolinį atgrasymą ir branduolinio eskalavimo valdymą. Per pastarąjį dešimtmetį daugelis NATO valstybių narių ir Aljansas apskritai pabrėžė branduolinio nusiginklavimo ir branduolinių ginklų neplatavimo svarbą ir padarė didelę pažangą, siekdamas šių tikslų. Vis dėlto Varšuvos viršūnių susitikimas į pirmą vietą iškėlė klasikinės branduolines doktrinas. Daugelis valstybių, kurios įstojo į NATO iki 2004 m., istoriškai gvildeno vidaus politikos klausimus apie branduolinio arsenalo kaštus ir privalumus, branduolinio karo siaubą ar veiksmingumą, ir galiausiai pasirinko savo strategiją. Tuo tarpu Baltijos šalys pasisakė už nebranduolinės valstybės statusą ir politiką, kur branduolinio ginklo neplatavimas yra daugiausia *pro forma*, nes konceptualus diskursas su visuomene ar saugumo ekspertais neįvyko. Todėl vargu ar reikia stebėtis, kad doktrininių koncepcijų sugrįžimas, kaip antai branduolinio atgrasymo priemonių vaidmuo ir taktinio branduolinio ginklo panaudojimas, atrodo nerealistiški ir svetimi Lietuvos auditorijai. Aljansui dar labiau pabrėžiant branduolinį ginklą kaip atgrasymo priemonę, siekimas labiau suvokti šios priemonės doktrines šaknis ir konceptualią struktūrą yra svarbus, norint išlaikyti ilgalaikę NATO vienybę – nors trumpuoju laikotarpiu tokių klausimų kėlimas nebranduolinėse valstybėse gali atrodyti kontroversiški.

Kita vertus, NATO Rytų Europos valstybės narės turi didelę patirtį sprendžiant kai kuriuos dabartinius pilkosios zonos iššūkius, tokius kaip manipuliacija žiniasklaidos informacija arba „neatpažintų“ ginkluotų dalinių

įsibrovimas. Tačiau dabartinis šių iššūkių formulavimas įprastiniame tarpvalstybinių konfliktų kontekste daug mažiau veiksmingas, negu atsparumo stiprinimo kontekste. Pastaroji perspektyva taip pat labiau tinka socialiniams ir ekonominiams sprendimams, kurių rezultatai pasireiškia per ilgą laiką ir padeda kovoti su grėsmėmis, susijusiomis su masine migracija ir smurtiniu ekstremizmu, į kurias labai jautriai reaguoja senosios Aljanso valstybės. Norėdama sukurti naują vienijantį naratyvą, kuris apimtų valstybių narių problemas ir pasiūlytų tinkamą sprendimų spektrą, NATO turi dėti pastangas suprasti įvairias saugumo kultūras, egzistuojančias šioje organizacijoje, ir atpažinti įvairius naratyvus, jeigu nori jais pasinaudoti.

2017 m. gruodžio 1 d.